

14. Клява А. Я. Формирование организационных структур Палестинского национального движения // Ближний Восток и современность. – №18. – 2003. – С. 161–195.
15. Концельман Г. Ясир Арафат. Серия «След в истории». – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1997. – 480 с.
16. Ланда Р. Г. Из истории Палестинского движения сопротивления (1967-1971) // Народы Азии и Африки. – 1976. – № 4. – С. 18–31.
17. Ланда Р. Г. Современный этап борьбы Палестинского движения сопротивления (1971–1976). // Народы Азии и Африки. – 1976. – №5. – С.16 – 29.
18. Пырлин Е. Д. Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблемы ближневосточного урегулирования. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 512 с.
19. Шехаде, Мухаммед Салем. Влияние палестинского фактора на социально-политическое развитие Иордании (1950-1970 гг.): 07.00.03. – Киев., 1984. – 202 с.
20. Шевелов С. С. Палестинская проблема и Палестинское движение сопротивления (1947–2001). – Симферополь – Москва: «Пармекс», 2001. – 171 с.
21. Щепников В. Ф. Внутривосточное положение Иордании и ее внешняя политика. // Ближний Восток и современность. – 2003. – №18. – С. 356–366.
22. Cobban H. The Palestinian Liberation Organization: People, Power and Politics. – Cambridge University Press, 1984. – 305 p.

Гогунська Т.О.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ 1991 РОКУ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У багатьох важливих зовнішньополітичних документах та офіційних заявах української влади з часу обрання незалежності завжди підкреслюється, що Україна є європейською державою і повинна увійти в головні європейські структури. Тому основною метою української дипломатії є розвиток і поглиблення всебічного співробітництва з ЄС та поступове інтегрування України в загальноєвропейський економічний простір. Складовою частиною діяльності на цьому напрямку вважається розбудова політичних та економічних відносин з країнами Європи.

На жаль, сучасний стан діалогу Україна – ЄС не завжди відповідає очікуванням і сподіванням українського суспільства. Досить повільний процес розвитку українсько-європейських відносин взагалі та двостороннього співробітництва з окремими країнами ЄС зокрема потребує формування більш чіткої та конструктивної позиції Києва, враховуючи реальні можливості і національні інтереси обох сторін.

У зв'язку зі зміною політичної ситуації в Україні зараз склалися передумови для серйозного корегування європейського курсу нашої країни. Цей фактор зумовлює необхідність виявлення та оцінки існуючих прогалин та непорозуміння в українсько-європейському діалозі. Тому сьогодні є актуальним розглянути розвиток відносин України з Великою Британією, яка є одним з найвпливовіших членів ЄС і з якою нам ще не вдалося в повному обсязі встановити тісне та плідне співробітництво.

З історіографічної точки зору тема українсько-британських відносин докладно й комплексно не досліджувалася – як українські, так і англійські вчені частіше порушують питання загального характеру. Українські відомі англовида (В.Ю.Крушинський, Н.Л.Яковенко, О.А.Неприцький, Л.М.Ямпольська) головну увагу приділяють загальноєвропейській політиці Великої Британії, яка і сьогодні має особливу позицію по багатьох питаннях розвитку ЄС [1]. Серед англійських вчених провідне місце займає Дж.Шерр, ведучий фахівець Центра досліджень конфліктів при Британській Військовій Академії та викладач Оксфордського університету. Він добре обізнаний у сфері радянської та пострадянської зовнішньої політики, предметом його досліджень є відносини України з Заходом, зокрема з НАТО і ЄС, а також питання європейської безпеки й українська оборонна політика [2].

Враховуючи наявність прогалин не лише в двосторонніх відносинах, але й в їхньому вивченні, розглянемо конкретні факти, що свідчать про досягнуті результати, і проаналізуємо можливі перспективи розширення співробітництва на різних напрямках взаємодії України та Великої Британії.

Політичний діалог наших двох країн.

Із часу визнання незалежної України (31 грудня 1991 року) і встановлення дипломатичних відносин (10 січня 1992 року) тільки тричі відбулися офіційні двосторонні переговори на вищому рівні. У лютому 1993 року Великобританію з візитом відвідав Президент України Л.Кравчук, а в грудні 1995 року – Президент України Л.Кучма. Відповідний візит прем'єр-міністра Великої Британії Дж.Мейджора в Україну відбувся в квітні 1996 року [3]. Упродовж періоду прем'єрства Т.Блера (з 1997 року) обмін візитами на вищому рівні не був продовжений. Фактично 9 років глави наших держав мали контакти тільки під час проведення багатосторонніх зустрічей, що не передбачало серйозного обговорення питань реального розширення взаємовигідного співробітництва між Україною і Британією. До того ж нестабільна внутрішньополітична ситуація (постійні політичні скандали) в Україні, а також відсутність відвертості й послідовності в зовнішньополітичному курсі Києва сприяли охолодженню двосторонніх відносин в останні п'ять років.

Деякою мірою прогалини в спілкуванні на вищому рівні повинна була заповнити створена в 2000 році британсько-українська консультативна група. Її роботу координували дві людини: з боку президента України – Анатолій Орел, заступник голови адміністрації Президента, керівник зовнішньополітичного департаменту президентської адміністрації, з боку Великої Британії – Роджер Ліддл, радник британського уряду і прем'єр-міністра з питань європейської політики [4].

На зустрічах британсько-української консультативної групи, що проводилися двічі на рік, обговорювалися загальні для двох сторін проблеми, такі як зовнішня політика, міжнародна безпека, економічні питання, торгівля та інші. Результати цього обговорення з виробленими рекомендаціями для спільних дій

потім подавалися у вигляді відповідних доповідей Президенту України та прем'єр-міністру Великої Британії. Але проросійська орієнтація й антизахідні погляди А.Орла значно знизили ефективність цього заходу спілкування між лідерами наших держав.

Спробам активізації двостороннього діалогу в 2000–2001 роках сприяли також візити українського прем'єр-міністра В.Ющенка в Лондон, який тричі відвідав Велику Британію з метою вирішення найважливіших питань реструктуризації зовнішнього боргу України, а також формування відносин Києва з ЄС і НАТО. Ці кроки свідчили про високу оцінку ролі Великої Британії в європейських і міжнародних структурах, справедливо розраховані за допомогою Лондона добитися зрозуміння на Заході проблем України і необхідності надати їй підтримку під час складного перехідного періоду. Проте не завжди британські колеги знаходили час для проведення офіційних зустрічей з делегацією, яка прибувала з Києва, що зайвий раз демонструвало відсутність серйозного інтересу до України з боку політичної еліти Великої Британії.

Важливу роль у розвитку двосторонніх відносин відіграла взаємодія зовнішньополітичних відомств двох держав. Саме у функції згаданих структур входить підведення щорічних підсумків українсько-британських відносин, їхнього сучасного стану й обговорення пропозицій подальшого співробітництва. Успіх будь-яких політичних переговорів на вищому рівні в значній мірі залежить від діяльності професійних дипломатів, які проводять колосальну роботу, готуючи матеріали і проекти рішень для свого політичного керівництва [5, с. 35]. У результаті в умовах відсутності плідного і насиченого діалогу між політичним керівництвом Великої Британії й України дипломатичні служби підтримували мінімальний рівень двостороннього співробітництва, згладжуючи напруженість між двома країнами та пропонуючи нові перспективи взаємодії.

Англійські міністри закордонних справ чотири рази прибували з візитом у Київ: тричі від консервативного уряду (1992, 1994, 1995 рр.) і один раз – від лейбористського кабінету (у квітні 2000 р.). Більш регулярно, майже з рівними перервами, були організовані візити глав українського міністерства закордонних справ у Лондон – у вересні 1992, липні 1995, лютому 1999, жовтні 2001, січні 2004 року [3]. Ці дані говорять про прагнення саме української сторони не переривати дипломатичних контактів у періоди незначного охолодження двосторонніх відносин.

Заповнення в дружбі і співробітництві, у необхідності поглиблення двосторонніх відносин постійно звучали під час цих переговорів. У той же час риторика найчастіше не підкріплювалася реальними проектами і не конкретизувалася істотними результатами. Головні акценти робилися на існуючі спільні програми, де вже були досягнуті деякі успіхи, тоді як реальні масштаби українсько-британського співробітництва не відповідали потенційним можливостям двох країн.

Необхідно також відзначити, що ступінь уваги з боку ЗМІ та суспільства до двосторонніх переговорів в Україні і Великій Британії істотно відрізнялися. Якщо в Києві результати зустрічей докладно обговорювалися на прес-конференціях за участю великої кількості журналістів з різних каналів ТБ, газет і журналів, то в Лондоні британські ЗМІ на офіційні візити українських міністрів закордонних справ реагували досить скромно, практично не помічали їх, або на передодні візитів українських делегацій друкували статті скандального характеру, що також не сприяло процесу розширення двостороннього співробітництва.

Спробою поживати українсько-британські відносини стала організована в квітні 2003 року поїздка у Велику Британію української парламентської делегації на чолі зі спікером ВР України В.Литвинюком. Після десятирічної перерви під час проведення зустрічей на різному рівні, круглих столів і інтерв'ю за участю парламентської делегації України були обговорені серйозні проблеми двосторонніх відносин, розглядалися питання європейської інтеграції і безпеки, внутрішньополітичне положення України. Але головна увага приділялася питанням зміцнення міжпарламентських зв'язків двох держав на рівні комітетів, фракцій і груп з метою обміну досвідом законодавчої роботи і зближення наших країн по різних напрямках. Майже через рік були зроблені подальші кроки по налагодженню тісних зв'язків між парламентами Великої Британії й України, коли була підписана спільна заява про співробітництво головами парламентів України, Великої Британії й Угорщини.

Якщо брати взагалі статистику обміну візитами на різних рівнях, то можна відзначити тенденцію неухильного послаблення інтересу до України з боку Великої Британії. Саме в перші роки Лондон уважно слідкував за розвитком подій в Україні. Англійські делегації, які прибували в Київ, вивчали економічний потенціал нової європейської держави і постійно заявляли про підтримку України на шляху демократизації та ринкових реформ. Британські консерватори, які активно виступали за обмеження сфери поширення ядерної зброї, були також зацікавлені в якнайшвидшому придбанні Україною статусу без'ядерної держави.

З приходом до влади лейбористів політичні контакти між представниками офіційного Києва й офіційного Лондона стали мати нерегулярний і поверховий характер. Сплески дипломатичної активності змінювалися тривалими періодами охолодження. Останні були викликані різними політичними скандалами: загибель українського журналіста Г.Гонгадзе, обвинувачення української влади в передачі радарів «Кольчуга» Іраку тощо.

Також можна констатувати, що Україна мало цікавила англійський політичний істеблшмент, який був більш заклопотаний європейськими справами, розвитком тісних союзницьких відносин зі Сполученими Штатами і проведенням антитерористичних операцій в Югославії, в Афганістані чи в Іраку. До того ж Лондон дуже мало цікавився українськими подіями, бо віддавав перевагу розвитку економічних і політичних контактів з Москвою. Для британців Україна з її заплуваною внутрішньополітичною ситуацією, як і раніше – terra incognita, і бажаним було б, щоб тут патрунувала Росія. З другого боку Т.Блер прагнув тактично і стратегічно здружитися з Росією і взяти на себе тягар головного західного “перекладача” нового російського президента В.Путіна. Схожа політика вже проводилася Великою Британією за часів прем'єрства М.Тетчер, коли вона намагалася стати посередником на історичних переговорах між Р.Рейганом та М.Горбачовим.

Що стосується європейської інтеграції, то тут з англійської сторони постійно лунали вітання європейського вибору України. Той факт, що Велика Британія є традиційним прихильником розширення ЄС, все-

ляв оптимізм і надію в Києві на реальну підтримку в процесі входження України в європейське співтовариство. Але час показав, що Лондон досить стримано ставиться до прагнення Києва увійти в Європейський Союз, постійно підкреслюючи, що це складний і довгий процес, який вимагає серйозних змін у всіх сферах.

Остаточна позиція Лондона в даному питанні стала ясною після появи в квітні 2002 року ініціативи Швеції і Великої Британії щодо надання Україні, Молдові та Білорусі спеціального статусу сусіда. Це викликало негативну реакцію і розчарування в Києві, тому що новий статус ніяк не змінював відносин України з ЄС (вона і так є сусідом) і до того ж дорівнює Україну до Молдови і Білорусі. Як відзначають авторитетні українські англовида, для Британії достатньо й 25-ти країн-учасниць ЄС, щоб почувати себе впевнено в боротьбі проти федералізації і не докладати подальших зусиль щодо розширення Євросоюзу [6].

Таким чином, українсько-британські відносини знаходяться на рівні мінімально необхідних політичних контактів. Україна і Велика Британія досягли високого рівня в офіційній зовнішньополітичній атрибутиці і формуванні дружніх запевнянь, але поки наповнити двостороннє співробітництво конкретними істотними результатами не вдалося.

Більш позитивні риси мало економічне співробітництво двох країн. Англіїці пізніше інших прийшли на український ринок: тільки в середині 1990-х років передові представники ділових кіл Великої Британії стали активно вивчати положення української економіки та її потреб, а також ступінь готовності України до співробітництва з країнами-інвесторами. Але в 2000 році Велика Британія вже зайняла третє місце серед торговельних партнерів України в Європі і друге місце за розмірами інвестицій після Нідерландів [7], хоча відсоток використання наявного потенціалу по обидва боки залишився низьким.

У 1997 році була створена британсько-українська торговельна палата. У її основні функції входить не тільки ініціювання торгового співробітництва між Україною і Великою Британією, але і допомога нашим компаніям розвивати бізнес у країні Туманного Альбіону, а також представлення інтересів усіх своїх членів урядам обох держав і налагодження вигідних контактів. У структурі українського експорту в Британію домінують енергетичні матеріали, нафта і продукти її переробки, друге місце займає експорт електричних машин та обладнання. Традиційно високими є показники експорту текстильного одягу, а також аеронавігаційних чи космічних апаратів, жирів, олій й чорних металів.

Протягом багатьох років Велика Британія надає допомогу Україні на двосторонній основі через Фонд нау-хау. Таким шляхом англійський уряд виділяє гроші на реформування сільського господарства, енергетики, промисловості, екології, державного керування, фінансової сфери, соціального захисту населення, а також на заохочення розвитку малого та середнього бізнесу. У рамках програм Фонду в Україні діє адресне співробітництво з Харковом, Донецьком, Львовом і Одесою.

У цьому напрямку можна відзначити серйозні нарощування взаємовигідного двостороннього співробітництва. Реальну допомогу Україна одержує через здійснення британських програм соціального захисту і сільськогосподарських проєктів у Донбасі в зв'язку з реформуванням вугільної промисловості, тим більше що подібні процеси нещодавно зазнала сама Велика Британія. Є окремі успіхи в залученні найбільших англійських компаній (таких як «Шел», «Брітїш петролеум», Державна компанія з електроенергії та ін.) до інвестиційної роботи в енергетичному секторі України.

У той же час торгово-економічні зв'язки двох країн можна охарактеризувати як стримані, з використанням мінімуму потенційних можливостей по обидва боки. Британські бізнесмени багато років не знаходили в Україні необхідних умов для ділових операцій. Головні причини малої активності англійських інвесторів були пов'язані з існуючою податковою системою, корупцією і нерегульованою законодавчою базою в Україні. Тоді як висловився колишній посол України у Велику Британію, «британський прапор піде тільки за розвитком економічних відносин» [8].

Українсько-британське партнерство у військовій сфері. Велика Британія завжди підкреслювала, що Україна відіграє значну роль в архітектурі європейської безпеки, а тому англійські військові міністри регулярно відвідували нашу країну. А після спільних дій миротворчих батальйонів Великої Британії й України на території Югославії в 1995 році, англійське військове керівництво серйозно зацікавилася можливістю використовувати українські полігони для підготовки своїх миротворчих підрозділів і перспективами проведення спільних тренувань.

Таким чином, існуюча зараз програма двостороннього співробітництва України і Великої Британії в галузі оборони є найбільшою в країнах Центральної і Східної Європи. У рамках цієї програми щорічно організуються спільні військові навчання, зокрема за участю Польщі, здійснюються обміни візитами кораблів, проводиться багато різних конференцій, семінарів, зустрічей, поїздок, а також здійснюється масштабна програма навчання англійською мовою українських військовослужбовців.

Позитивна динаміка спостерігається й у процесі двостороннього співробітництва в культурній сфері. Велика частина проєктів на цьому напрямку реалізується в діяльності Британської Ради в Україні, яка крім своєї штаб-квартири в Києві має ще представництва в регіонах – у Харкові, Донецьку, Одесі, Львові. Британська Рада працює в галузі освіти, викладання англійської мови, надає повномасштабну інформацію про Велику Британію і рекламує британський спосіб життя. Як записано в одній з брошур цієї установи, «нашою метою є також усунення застарілих стереотипів про Велику Британію, тому що Англія – це не тільки і не стільки «туман, Біг Бен і вівсянка» [9].

Одним із пріоритетних напрямків діяльності Британської Ради є підтримка європейського вибору України шляхом сприяння інтеграції її правових рамок і структур до норм і стандартів Європейського Союзу. Також Британська Рада ставить своєю метою придбання сучасними і майбутніми юристами України знань та навичок, необхідних для ефективного співробітництва з підприємствами й установами ЄС.

Необхідно відзначити, що в зворотному напрямку культурний обмін йде досить стримано. Поки що Україна, її культура, історія, самобутність недостатньо представлена у Великій Британії. Ні вчені, ні гро-

мадськість британських островів у цілому не виявляють особливого інтересу до України. За словами американського професора Р.Шпорлюка, який викладав лекції в Кембріджському університеті на тему «Становлення новітньої України: європейський вимір», для Англії Україна й досі залишається «нацією, про існування якої не підозрюють, чимось на зразок *tabula russa* – дошки не стільки чистої, скільки обписаної росіянами» [10].

Які ж перспективи українсько-британських відносин на сьогоднішній день. По-перше, зміна політичного керівництва в Україні, орієнтованого на поглиблення зв'язків із Заходом, можливо, позитивно позначиться на двосторонніх відносинах Великої Британії й України і буде сприяти поновленню контактів, насамперед на вищому рівні. У той же час тільки внутрішньополітична стабільність в Україні дозволить оживити діалог як між зовнішньополітичними відомствами, так і парламентами двох країн.

По-друге, у випадку переходу обох сторін від заяв і обіцянок до реальних дій, це буде сприяти розвитку і розширенню взаємовигідного співробітництва. Для України важливим зараз є подальша демократизація й ефективне реформування економіки з метою забезпечення прозорих умов для гри на економічному полі і дотримання принципу верховенства права, що залучить до нас численних англійських інвесторів. Велика Британія, на даний момент, спроможна надати реальну допомогу Києву в процесі придбання Україною статусу країни з ринковою економікою і вступу в Світову організацію торгівлі. Чималих зусиль з українського боку буде потрібно, щоб переконати британських скептиків у сприятливих наслідках тісного співробітництва між ЄС і Україною, а також приєднання останньої до європейських структур.

І по-третє, після помаранчевої революції, за розвитком якої стежили не тільки в Україні, але і за кордоном, існує реальна перспектива заявити про себе в тому числі й у Британії, відновити репутацію України і подолати ту негативну тенденцію, коли більшість англійців дуже мало або взагалі нічого не знали про Україну, а та інформація, яка подавалася найчастіше мала негативний відтінок (трагедії в шахтах, авіакатастрофи, політичні скандали тощо).

Таким чином, незважаючи на те, що міждержавне спілкування з Великою Британією складається не так легко й безхмарно, як того хотілося б, саме цій країні потрібно було б з самого початку приділити більше уваги, а не залишати на потім. До того ж, як справедливо відзначив спікер Верховної Ради В.Литвин у статті, присвяченій історії британо-українських відносин, між двома нашими країнами відсутні будь-які істотні протиріччя як у давні часи, так і в сучасний період, що є дуже великою рідкістю, а тому створює реальний фундамент для динамічної розбудови наших зв'язків, у яких дійсно велике майбутнє і які слугуватимуть інтересам усієї Європи [11].

Джерела та література

1. Крушинський В.Ю. Британська Європа чи європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. – 214с.; Неприцький О.А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті р. XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна – Х., 2003. – 20с.; Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Б.М. Гончар (наук.ред.). – К.: Науковий світ, 2003. – 227с.; Ямпольська Л.М. Інтеграційні процеси в Європі та Велика Британія (1973-1997 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна – Х., 2004. – 20с.
2. Sherr J. A failing partnership? : Ukraine and the West. – Camberley: Conflict Studies Research Centre, 2001. – 21 p.; Sherr J. The enlargement of the West & the future of the Ukraine. – Camberley: Conflict Studies Research Centre, 2002. – 31 p.; Sherr J. Ukraine's Euro-Atlantic Course: Is Failure Inevitable? // Center for Strategic & International Studies, Washington, DC – January 6, 2003 / www.csis.org
3. Major bilateral visits since independence of Ukraine // www.ukremb.org.uk/eng/ps/info/bilateral.html
4. Загоруйко Ю. Общаться гораздо глубже и теснее // Зеркало недели. – 2000. – № 24 (297). – 17–23 июня / www.zerkalo-nedeli.com
5. Гуменюк Б.І., Щербань О.В. Сучасна дипломатична служба: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 255 с.
6. Украина – ЕС. Сосед или кум? (Интервью с В.Ю. Крушинским от 8 февраля 2003 г.) // www.defense-ua.com
7. Прес-реліз брифінгу з поточних питань зовнішньої політики МЗС України від 4 квітня 2000 р. // www.mfa.gov.ua/information/?press/foreign/200004.html
8. Загоруйко Ю. Визит вежливости с элементами благотворительности // Зеркало недели. – 2000. – № 15 (288). – 15–21 апреля // www.zerkalo-nedeli.kiev.ua
9. Мيني-Великобритания на Украине // Заграница. – 2000. – № 37(52). – декабрь / www.zagran.kiev.ua
10. Шевчук Ю. Украинцы – не TABULA RUSSA // Зеркало недели. – 2003. – № 29 (454). – 2-8 августа // www.zerkalo-nedeli.kiev.ua
11. Литвин В. З історії українсько-британських відносин // Голос України. – 2003. – 26 квітня.

Зінченко О.В.

“ЧОРНИЙ БЛОК” ДЕРЖАВНОЇ РАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1915 – 1917 років

Актуальність дослідження полягає у цілковитій відсутності присвячених порушеній проблемі праць, наближенні 100-річчя від запровадження у квітні 1906 року законодавчої Державної ради Російської імперії та деяких аналогах створення антидемократичних блоків у парламентах республік пострадянського простору. **Мета статті** – дослідити причини і обставини виникнення “чорного блоку”, його сутність, складові частини, характер та програмні цілі діяльності. **Головне завдання дослідження** пов'язане з детальним аналізом слідчих матеріалів Надзвичайної слідчої комісії Тимчасового уряду Росії 1917 р., щоденників Миколи II і Б.Нікольського, спогадів П.Н.Милукова та інших джерел.

У відповідь на виникнення у липні 1915 р. у Державній думі та Державній раді “прогресивного бло-